

„O‘TKAN KUNLAR“ ROMANI VA SHARQONA RUH

Mexribonova Sitora Azamat qizi

TDTU „Muhandislik texnologilari“ fakulteti „Biotexnologiya“ yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada buyuk adibimiz, o‘zbek ramanchilik maktabining asoschisi Abdulla Qodiriyning „O‘tkan kunlar“ romani, undagi o‘zbek milliy urf odatlari, qadryatlari, oila madaniyati, hurmat-ehtiromlar tushunchalari kabilar yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ma‘naviy-axloqiy, nash‘u namo, xon zamonlari, sarbozlar, yatimxonalar, muvofiquttab.*

Kirish: XX asr yangi o‘zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri, o‘zbek romanchiligining asoschisi va XX asrning 20-yillardagi muhim ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchisi Abdullar Qodiriy 1884-yilning 10-oktabrida Toshkent shahrida bog‘bon oilasida dunyoga kelgan. Otasi Qodirbobo (1820–1924) xon, beklar qo‘lida sarbozlik qilgan, rus bosqini paytida (1865) Toshkent mudofaasida qatnashgan. Otasi boshidan o‘tgan sarguzashtlar Abdulla Qodiriyning qator asarlari, xususan, tarixiy romanlarining yuzaga kelishida muhim rol o‘ynagan. 1920-yillar boshida Abdulla Qodiriy birinchi o‘zbek romani bo‘lmish „O‘tkan kunlar“ ni yozadi.

Abdulla Qodiriy yoshligidanoq qadimgi Sharq madaniyati va adabiyoti ruhida tarbiya topgan va arab, fors, rus tillarini puxta o‘rgangan. 1920-yillar boshida Abdulla Qodiriy birinchi o‘zbek romani bo‘lmish „O‘tkan kunlar“ni yozadi. 1922-yili ilk bor „Inqilob“ jurnalida chop etilib, 1926-yilda esa alohida kitob holida chiqadi. O‘sha davrda Qodiriyning „O‘tkan kunlar“ romanini o‘qish uchun navbat kutib turganlarning sanog‘i bo‘lmas, hatto bu romanni yod olgan kitobxonlar ham bo‘lgan. Adibning ulug‘vor adabiy merosi haligacha kitobxonlar qalbidan joy olmoqda. Qodiriyning o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni haqida Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev shunday deydi: „...Bitta narsani hammamiz bilishimiz kerak. Adabiyotsiz iqtisodiyot ham, ma‘naviyat ham bo‘lmaydi. O‘zini hurmat qilgan inson Abdulla Qodiriyning „O‘tkan kunlar“ ini bir emas, bir necha marta o‘qigan bo‘ladi. Nimaga desangiz, uni o‘qigan odam hech qachon oilaga xiyonat qilmaydi, kerak bo‘lsa Vatanga xiyonat qilmaydi“.

Boshqa yirik epik asarlardagi kabi „O‘tkan kunlar“ da ham hikoyanavislikning ko‘p planliligi, ikkilamchi syujetlar mavjudligi, ketma-ket avj oluvchi va fojiali yakun topuvchi voqealar bilan to‘qnashamiz. Ilg‘or fikrlarni olg‘a suruvchi Otabek obrazi romanning g‘oyaviy va kompozitsion markazi hisoblanadi. U ochiqcha savdodagi

eskirgan iqtisodiy munosabatlarga qarshi chiqib, oila va turmush muammolariga yangi qarashga amal qilardi.

Ayniqsa, roman boshida Otabek, Hasanali, Rahmat va Homidlarning „uylanish“ masalasidagi suhbatlariga e'tibor qaratsak, Otabek naqadar keng dunyoqarash va teran mushohadaga ega ekanligini yaqqol kuzatishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida bosh qahramonning barcha musulmon xalqlari singari ayol zotiga cheksiz hurmati, uning sha'ni, qadr-qimmatini har narsadan ustun ekanligini teran anglagan er yigit sifatida ko'rish mumkin:

„-Manimcha, uylanishdek nozik bir ish dunyoda yo'qdir, — dedi Rahmat va Otabekka yuz o'girdi.

— Uylangach, xotining tab'ingga muvofiq kelsa bu juda yaxshi; yo'qsa, munchalik og'ir gap dunyoda bo'lmas.

Otabek Rahmatning bu so'zini samimiyat bilan qarshiladi.

— So'zingizning to'g'rilig'ida shubha yo'q, — dedi,— ammo shuni ham qo'shmoq kerakki, oladiring'on xotiningiz sizga muvofiq bo'lishi barobarida er ham xoting'a muvofiqqatib bo'lsin.

— Xoting'a muvofiq bo'lish va bo'lmasliqni uncha keragi yo'q, — dedi Homid e'tirozlanib, — xotirlarga «er» degan ismning o'zi kifoya... ammo jivan aytkandek, xotin degan erga muvofiq bo'lsa bas. Rahmat kulib Otabekka qaradi. Otabek ham istehzolik tabassum orasi Homidga ko'z qirini tashladi...“

Ushbu fikrlarning o'zidanoq Otabek misolida chinakam o'zbek yigitlarining qon-qoniga singib ketgan oriyat, g'urur, vafo, ayolga ehtirom kabi milliy xarakterni, milliy ruhni yaqqol anglash mumkin. Ayniqsa, Otabekning Rahmatga aytgan ushbu gapi hozirgi o'sib kelayotgan yoshlarimiz uchun ham chinakam ibrat maktabini o'tay oladi, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi:

„...ammo shuni ham qo'shmoq kerakki, oladiring'on xotiningiz sizga muvofiq bo'lishi barobarida er ham xoting'a muvofiqqatib bo'lsin...“

Yozuvchining „O'tkan kunlar“ romani orqali o'zbek xalqi, uning orzu-armonlari, dardi va xarakterini yaratar ekan, uning mahorati, ayniqsa, Yusufbek hoji xarakterini yaratishda namoyon bo'ladi. Yozuvchi bu qahramoni orqali oilada haqiqiy oila boshlig'i, aqlli ota qanday bo'lishi kerakligini zukko kitobxonga bir necha o'rinlarda uning o'zbekona xakteri orqali ta'kidlab, izohlab o'tadi:

„...Yusufbek hojining qiziq bir tabi'ati bor: xotin bilangina emas, umuman uy ichisi bilan har qanday masala ustida bo'lsa bo'lsin uzoq so'zlashib o'lturmaydir. Otabekmi, onasimi, Hasanalimi, ishqilib uy ichidan birartasining so'zlari va yo kengashlari bo'lsa, kelib hojining yuziga qaramasdan so'zlab beradilar; maqsad aytib bitkandan so'ng sekingina ko'tarilib uning yuziga qaraydirlar. Hoji bir necha vaqt so'zlag'uchini o'z og'zig'a tikiltirib o'lturg'andan so'ng, agar ma'qul tushsa «xo'b» deydir, gapka tushunmagan bo'lsa «xo'sh» deydir, noma'qul bo'lsa «durust emas» deydir va juda ham o'ziga noma'qul gap bo'lsa bir iljayib qo'yish bilan

kifoyalanib, mundan boshqa soʻz aytmaydir va aytsa ham uch-toʻrt kalimadan nariga oshmaydir. Uy ichi uning bu feʼliga juda yaxshi tushunganliklaridan koʻpincha bir ogʻiz javob olish bilan kifoyalanadirlar. Ammo Otabek bilan birar toʻgʻrida soʻzlashmakchi boʻlsa, uni aksar mehmonxonaga chaqirib yoki chaqirtirib oladir. Oʻzbek oyim yuqoridagi oʻzining itob va xitobiga eridan bir iljayib qoʻyish javobini olib dami ichiga tushadilar...“ Bu fikrlardan shuni tushunish mumkinki, yaʼni oila ustuni boʻlmish ota yoki er har qanday vaziyatda ham bosiqlik, vazminlik bilan ish tutmogʻi, muammolarni ortiqcha xatti-harakat va janjallsiz hal qilmogʻi joizdir. Bunday faylasufona xarakter va fikrlar romanning boshidan oxiriga qadar uchraydi va qahramonlarning chinakam sharqona ruhini, eʼtiqodini, dunyoqarashini ifodalashga xizmat qiladi.

Xulosa oʻrnida shuni alohida taʼkidlash joizki, Abdulla Qodiriyning tarixiy romanlari XX asrning 20-yillardagi yangi oʻzbek adabiyoti oldida turgan murakkab gʻoyaviy-badiiy muammolarning yechimiga asos boʻldi, adabiy taraqqiyotning tezlanishiga xizmat etdi. Keyinroq oʻzbek adabiyotining atoqli vakillari qatoriga koʻtarilgan Oybek, Gʻafur Gʻulom, Abdulla Qahhor Abdulla Qodiriy ijodining katta taʼsiri ostida yetuk yozuvchi boʻlib yetishdilar. Abdulla Qodiriy ijodining milliy adabiyotlarga taʼsirini tojik, turkman, qozoq va qirgʻiz adabiyotining Sadriddin Ayniy, M. Avezov, X. Deryayev, Chingiz Aytmatov singari yirik vakillari ham qayta-qayta qayd etishgan. Nemis adabiyotshunoslari N.Tun, I. Baddauf, amerikalik tadqiqotchilar E. Olvort, Xristofor Murfi, asli eronlik amerika olimi Eden Nabi Abdulla Qodiriy ijodi boʻyicha jiddiy ishlar qilganlar. Abdulla Qodiriy ijodidagi chuqur mazmunni jozibador va ravshan shaklda ifoda eta olish, hayotdan yirik va salmoqli voqealarni tasvir uchun tanlay olish, soʻzning maʼnoga mosligi va yorqinligi, hammadan ham muhimi – kishilar xarakteridagi muhim xususiyatlarni koʻra olish va tasvir eta bilish yosh avlod uchun doimo ibrat namunasi boʻlib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Qodiriy. “Oʻtgan kunlar” // Nashriyot “SHARQ” NMAK. 2018.
2. Zarif Bashar. “Oʻzbek adabiyoti” // 1929.
3. Boymirza Hayit. “Turkiston yangi adabiyotida ikki siymo: Qodiriy va Choʻlpon” // Nashriyot: “Milliy turkiston” majmuasi // 1964- y. May.